

נסיעה וחזרה מבית החולים בשבת לאנשי צוות רפואי

רופאים, אחיות ומתנדבי הצלה צריכים במקרים רבים לעסוק במלאכת הקודש שלהם גם בשבת. אצל אנשי הצלה הדבר מובן מאליו. אצל רופאים ואחיות הדבר תלוי במידת יכולתם להימנע ממשמרות בשבת, מלבד מקרים בהם הם מוזעקים כמומחים לטפל בחולים מעבר לתורנות שלהם. על פי רוב, רופאים ואחיות אכן נדרשים לשבץ במהלך השבוע גם משמרות עבודה בשבת. משמרת אורכת בדרך כלל מספר שעות (אם כי אצל מתמחים היא עשויה להתמשך לאורך יותר מיממה), ומשום כך מתעוררת תמיד השאלה בדבר הנסיעה לבית החולים ובחזרה ממנו בשבת, כאשר אין אפשרות סבירה להגיע רגלית,¹ וכן במקרה של אנשי הצלה – האם מותר להם לחזור ממקום האירוע לאחר שהגישו עזרה ראשונה.

נסיעה לבית החולים או למקום ההצלה

נסיעה לבית החולים לצורך פיקוח נפש מותרת, כמבואר בשולחן ערוך (אורח חיים סימן שכח, ב). הרמ"א (שם סעיף יב) מוסיף, שאם אפשר לעשות על ידי נכרי בלי איחור, יש להעדיף זאת, ושכן נוהגים. אף שהט"ז (שם ס"ק ה) ועוד חולקים על דבריו, ובפשטות כך גם דעת המחבר (כפי שכתב בחזון עובדיה שבת חלק ג עמוד רפא), ברור שכשמדובר על נסיעת רופא למשמרת מתוכננת בבית החולים, עליו להשתדל בכל כוחו להימנע מחילול השבת באמצעות השגת הסעה על ידי נכרי מערב שבת. אמנם, במקרה של איש הצלה שמטבע הדברים נדרש להגיע מיידית להגיש עזרה ראשונה, ורגיל לעשות זאת בדרך מסויימת, שיש לחשוש כי ניסיון להתארגנות לנסיעה בעזרת נכרי תעכב אותו ולו במעט, עליו לחוש למקום בעצמו במהירות המירבית.

בהקשר זה, הפוסקים דנו בשאלה האם על איש הרפואה להקפיד לשהות בשבת בסביבת בית החולים, כאשר מדובר במשמרת שתוכננה מראש, או שמותר לו להתחיל את השבת בביתו וסמוך להתחלת עבודתו ייסע לבית החולים. הגרש"ז אויערבאך (מנחת שלמה חלק א' סימן ז') פסק שמדובר בטרחה יתירה, שאינה מחויבת מעיקר הדין, גם אם יצטרך לנסוע בעצמו ואין לו נכרי שיסיע אותו, וכל זאת כשאין מדובר במצב קבוע. כמוכן שיש ללמוד כיצד למעט במלאכות במהלך הנסיעה.

על ידי נכרי מותר לרופא לנסוע בשבת גם לטיפול בחולה שאין בו סכנה (במידה שאינו יכול להגיע ברגל), וגם לטיפול בחולה נכרי (שמירת שבת כהלכתה פרק לח).

חזרה מבית החולים או ממקום ההצלה

החזרה מבית החולים היא נושא סבוך יותר, משום שאין פיקוח נפש בכך, ואיש הרפואה יכול להישאר בבית החולים עד לצאת השבת. אמנם, ההלכה התייחסה בענין זה לכך שאם

¹ הדיון בנושא עוסק רק במי שבמסגרת תפקידם עשויים להיתקל במקרים של פיקוח נפש. כמו כן, כאן לא נעסוק בהלכות המרובות הקשורות לצורת הטיפול הרפואי בשבת, שבעצמה מצריכה הדרכה מעמיקה, וכן לא נעסוק בשאלת החלפת משמרת בין רופא שומר שבת לרופא יהודי שעדיין איננו שומר שבת.

נאסור על החזרה מבית החולים, אנשים יימנעו מלכתחילה לצאת ולהציל נפשות. בשולחן ערוך (סימן שכט, ט) נפסק: "כל היוצאים להציל חוזרים בכלי זינם למקומם". סיבת ההיתר, כפי שכתב הרמב"ם (הלכות שבת ב, כג), היא "כדי שלא להכשילם לעתיד לבוא", כלומר שלא ירצו להציל עוד (עיין משנה ברורה שם ס"ק כ). אמנם, דעת המגן אברהם (סימן תצז, ס"ק יח) היא שהיתר זה מוגבל רק לאיסורים מדרבנן, אבל לא מצינו שהתירו איסורים מן התורה. פוסקים אחרים וביניהם החתם סופר (שו"ת אורח חיים סימן ר"ג) התירו גם באיסורי תורה. עוד כתב ההרצבי (אורח חיים חלק ב סימן י) שאין לחדש מסברא היתרים על פי סברא זו מלבד מה שמצינו במפורש בחז"ל, ומשום כך אסר לרופא לשוב לביתו.

פוסקי דורינו נחלקו לשתי שיטות בהוראה למעשה בחזרת רופא לביתו בשבת:

1. דעת הגרש"ז אויערבאך (מנחת שלמה שם ובסימן ח', וח"ב סי' ס' אות י"ח) והציץ אליעזר (חלק ח' סי' טו ובתשובות נוספות) לפסוק כדעת המגן אברהם, להתיר חזרה על ידי נכרי, שיש בזה איסור מדרבנן בלבד (במקרה של נסיעה פחותה מ-12 ק"מ בערך מחוץ לעיר, שאז יש בדבר חשש איסור תחומין), ולא על ידי נהג יהודי או בנסיעה בעצמו.
2. דעת האגרות משה (אורח חיים חלק ד סימן פ) היא שמחמת שיקול זה יש להתיר אף איסורי תורה בחזרת רופא לביתו. כך גם כתב בספר ארחות רבינו (חלא א הלכות שבת אות ריג) בשם הקהילות יעקב בשם החזון איש. בציץ אליעזר (חלק כא סימן נט) כתב שהרוצה להקל על פי דברי הגרמ"פ שלא בקביעות, אלא במצב שלמרות מאמצים לא מצא נהג נכרי, אין מוחים בידו.

רבינו הגאון הגדול רבי אשר וייס שליט"א (שו"ת מנחת אשר חלק ב סימן מ) עוסק בשאלה האם להתיר למתנדבים בארגוני הצלה לחזור לביתם לאחר שהגישו עזרה ראשונה. לאחר שהוא מביא את מחלוקת הפוסקים בענין, הוא כותב: "ומסתבר שהדבר תלוי במציאות שבכל דור ודור, ובזמננו ברור שאם יצטרכו מתנדבי הצלה לשהות שעות רבות רחוק מביתם ללא תנאים, ולהשאיר את משפחותיהם לנפשם בשבת וביו"ט, בודאי לא יתנדבו, ואתה מכשילן לעתיד לבא". הוא מביא ממקור נאמן שהגר"ז מבריסק אסר על רופאה שומרת שבת שהיתה יוצאת ברכבה לטפל בחולים שיש בהם סכנה לחזור לביתה ברגל "ונימוקו עמו דלא ימלט דהחלטתה אם יש צורך לנסוע לטפל בחולה תושפע בתת מודע מן הקושי והטורח לחזור ממקום רחוק, ומשום כך חובה עליה לחזור ברכבה משום פקוח נפש, והדברים מופלאים".

לכן להלכה הוא פוסק, שלמרות שיש "להשתדל בכל דרך ובכל עוז השתדלות מרובה ומאומצת למצוא פתרון אחר לבעיה זו למען קדושת השבת וכבודה, וכפי שנעשה בכמה מקומות שיש נהג גוי", מכל מקום כשברור שאם נאסור על המתנדבים לחזור לביתם לא יהיה מי שיתנדב למלאכה זו בשבת, יש להתיר להם לחזור, ובודאי במקרה שבו יש צורך פיקוח נפש בחזרה, כגון שהמתנדב אחראי להיענות לפניות דחופות במקום מגוריו.

כל זאת לגבי מתנדבים. אך לגבי רופא בבית חולים שמעוניין לחזור לביתו בתום המשמרת הקבועה שלו ו"שזו פרנסתו וזה שכרו והוא מתכנן את שעות העבודה שלו מראש", כותב הרב וייס (שם סימן מא) שצריך עיון גדול אם להתיר לו אף איסור מדרבנן לשם כך, ומשני טעמים. ראשית, מאחר שההיתר מבוסס על החשש שבמקרה אחר לא ירצה ללכת להציל נפשות, אין זה ברור שבמקרה זה הנחה זו נכונה, ומסתבר יותר שלא יחסרו רופאים שיסכימו להישאר לאחר המשמרת עד לאחר השבת. שנית, גם במידה שהרופאים שומרי השבת יימנעו ממשמרות בשבת מחמת שאסרנו להם לחזור, עדיין סביר להניח שלא יחסרו רופאים בבית החולים.

למרות זאת מכריע הרב וייס להתיר איסורים מדרבנן בחזרה לביתם, ומצטרף בכך לדעת רוב הפוסקים.

לכן:

1. אין להתיר חזרה של הרופא ברכבו הפרטי או ברכב הנהוג על ידי יהודי אחר.
2. במידת האפשר על הרופא להשתדל לעבוד במקום הסמוך לביתו כדי הליכה רגלית, או לדאוג לשהות עם משפחתו בסמוך לבית החולים בשבת, או לנסות להתאים משמרת שלא תדרוש ממנו שהייה ארוכה לאחר סיומה עד צאת השבת.
3. במידה שלא עלה כן בידו, יוכל לחזור לביתו בהסעה שבה הנהג הוא נכרי, במידה שהנסיעה איננה ארוכה יותר מ-12 ק"מ בערך מחוץ לעיר. ההיתר כולל את שיחת הטלפון להזמנת הנהג, אם אינו יכול לתאם את הנסיעה מערב שבת (שמירת שבת כהלכתה פרק מ סעיף פא).
4. הוא יוכל לנסוע באופניו גם במקום שאין עירוב, מאחר שנסיעה באופניים בשבת אסורה רק מדרבנן, ולדעת רוב הפוסקים אין בזמננו רשות הרבים שבה הוצאה מרשות לרשות אסורה מן התורה, וישתדל לא לעצור בכל קטע הנסיעה שבו אין עירוב. וכל זה באופן שאינו קבוע ומתוכנן, כגון שמסדר לכתחילה את התורנות שלו באופן שיצטרך לחזור כך (שו"ת מנחת אשר חלק ב סימן מב).
5. בנסיעה לשם טיפול בחולה שאין בו סכנה, שהותרה על ידי נהג נכרי, מותר לרופא גם לחזור בדרך זו.² במקרה של טיפול בנכרי, אף שהותרה הנסיעה בהלוך על ידי נכרי, אין היתר לחזור לביתו לאחר גמר הטיפול, אלא אם כן בתחבורה ציבורית שאינה נוסעת במיוחד בשבילו, במידה שיש צורך גדול בכך (בעל נשמת אברהם בעדות מפי הגר"י נויבירט ושהסכים לכך הגרש"ז אויערבאך). במידה שנקרא לטיפול בבית החולים בחולה נכרי, ישתדל לבקר גם חולה יהודי (הרב נויבירט, שם).
6. ככלל, יש להקפיד על הימנעות מכל תוספת במלאכות ואיסורים שניתן למנוע, כגון באופן של נסיעה בתחבורה ציבורית המופעלת על ידי נכרי ואינה פועלת במיוחד בשבילו, כגון רכבת או אוטובוס. גם במידה שיש צורך בהזמנת הסעה פרטית, יש

² אם יש צורך בתשלום ינסה לקבוע עם הנהג לשלם לו לאחר השבת, או לבקש מנכרי שישלם עבורו. אם אי אפשר, עיין שמירת שבת כהלכתה פרק לח סעיף יג כיצד עליו לנהוג.

להימנע מאיסורים שעלולים להיות נלווים, כגון באמצעות הזמנה ותשלום מוקדמים מערב שבת, והימנעות משימוש בהזמנת הסעה הדורשת שימוש באפליקציות שונות לקראת ובמהלך ההזמנה, אלא בתיאום עם נהג נכרי קבוע בהתארגנות מראש מערב שבת.

7. מומלץ ללבוש במהלך הנסיעה את המדים הרפואיים, בכדי להימנע ממראית העין של חילול שבת.